MEGINT JELSZAVAKRÓL

(KATHOLICZIZMUS, NATIONALIZMUS, SOVINIZMUS
ÉS NEMZETI ÉRZÜLET)

ÍRTA

ÉS A SZENT-IMRE-KÖRBEN FELOLVASTA

CONCHA, GYŐZŐ

EGYETEMI TANÁR.

BUDAPEST 1907.
A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT KÖNYVKERESKEDÉSÉNEK
BIZOMÁNYA.

I.

Egy pár éve, hogy a Szent-Imre-Körben a jelszavak megtévesztő hatásáról szóltam. Újra visszatérek, de más jelszavakra, mert tőlük az ember nehezen szabadul. A jelszavak ugyanis fölmentenek bennünket állításaink szabatos körülírása alól, ezért oly gyakori a használatuk. Azok a szók, amelyeknek végződése «izmus», a legtöbbnyire igen általános, a leggyakrabban igen homályos irányokat, törekvéseket jeleznek, nagyon bonyolult jelenségeknek határozott mivoltát iparkodnak képzeletünkben fölidézni.

Liberalizmus, socializmus, probabilizmus, atomizmus, darwinizmus p, o. igen bonyolult gondolat- és jelenségirányok kifejezői, valóságos jelszavak, melyek anélkül, hogy az illető jelenség alkotó elemeit, erőit, ezek mértékét, célját, amelyre vonatkoznak, pontosan körvonaloznák, ahhoz bizonyos hatást kapcsolnak, abból igen határozott fogalmat alkotnak.

A katholiczizmus is, mint jelszó,elsőben is valami egyetemesre utal, a nationalizmus ellenben először is épen azt a nyelvbéli, azt a testi, lelki, érzelmi

sajátosságot fejezi ki mindenekelőtt, mely az emberi nemet különös csoportokra bontja.

A katholicizmusban rejlő egyetemességhez az ellenséges vagy egyoldalú gondolkodás azonban rögtön hozzáfűzi annak logikai ellenkezését minden sajátossal. A katholicizmus, így okoskodnak, szükségkép ellensége mindén nemzetinek — mert ez nem teljesen egyetemes, — vagy legjobb esetben közömbös iránta.

Smivel a mai korban a haza többé nem a földnek egy bizonyos darabja, nem egy község, nem egy rend, vagy czéh, nem egy faji csoportja dz embereknek, hanem a haza a mindezeket magában foglaló nemzet, a hazának és a nemzetnek ebből az azonosulásából azt a rágalmat kovácsolják, hogy az igazi katholikus nem lehet jó — legfeljebb másodrendű — hazaik.

Van ebben a hamis, következtetésben némely theologiai íróknak is része, akik meg a nationalizmusból, a nemzetiből annak csak egyik oldalát kapják ki, névszerint azt, ami a nemzetiben egészen természeti ú. n. a leszármazásbeli, faji közösségét, az egyfajbéliek vonzódását egymáshoz, a nyelvnek önkéntelen keletkezését, ellenben mindazt, ami .a nemzetiben szellemi, erkölcsi, mellőzik. Ennék következtében azután a nationalizmust jelentéktelennek sőt némelyek a magasabb keresztényi erényekre károsnak minősítik.

A közös származás, a nyelvnek egyformasága, a testnek hasonló typusa az emberi nem egy részében valósággal nem érdemelné meg azt az

odaadást, mellyel az ember nemzetéért életét is feláldozza, ha a nemzeti egyéb nem volna, mint származási, nyelvi közösség, a testi typus egyformasága.

A theologusok egy része, amennyiben a nemzet iránti kötelességekkel foglalkoznak, még mindig Cicero alapján tárgyalják a nemzethezvaló ragaszkodást.

A pietas, vagyis a nemzeti érzés, saját nemzetünk szeretete Cicero szerint, est virtus per quam sanguine junctis, patriaeque benevolis officium et diligens tribuitur cultus.

Az angyali doktor, Aquinoi Tamás szerint is a nemzeti érzés «est quaedam protestatio caritatis, quam quis habét ad parentes et pátriám... Pietas, quae principaliter debetur parentibus, se extendit ad omnes sanguine junctos, in quantum ex iisdem parentibus descendunt et ulterius ad compatriotas, in quantum communicant in *natali solo*...» (Comment, in lib. 3. sentent. dist. 33.)

Körülbelül ugyanily alapon állnak az Institutiones morales Alphonsinae I. n. 402. fejtegetései.

Kölcseyt is, mint a theologusokat, a ciceronianus gondolat tartja fogva. «Tekints szivedbe s ott leled a természettől vett tudományt, mely szerelmedet egy háznéphez s ennek körén túl egy hazához láncolja.» (Parainesis.)

A nemzetinek ilyen felfogása, annak feltétlen elkülönítése az államhoz való ragaszkodástól, vezet természetszerűleg a nemzetinek kicsinyléséhez.

Pedig ezt az elválasztást is megtaláljuk theologusoknál.

«Nemzetünkhöz való ragaszkodásunk és a hazafiság, mondja Haidegger (Der nationale Gedanke im Lichte des Christenthums. 1902. 40. 1.), fajlagosan különböznek» és szemére veti Aquinoi Tamásnak, hogy őket határozottan meg nem különbözteti. A nemzeteket; H. szerint, természeti törvény, a lex sanguinis, az államokat, a községeket, a polgárokat ellenben nemcsak a természeti, hanem pozitív (emberi) törvény is teremti és őket egymással a hazafiság, a közös haza szeretete által egybekapcsolja.

Hasonló Frind Wenzelnek felfogása előbb megjelent s a nemzetiségi kérdést katholikus szempontból tárgyaló, bár nem oly átalános erkölcstani alapokat kutató munkájában. (Das sprachliche und sprachlich-nationale Recht in polyglotten Staaten und Ländern. 1899. Wien.)

Ily tárgyalás, nem téve külömbséget néptörzs és nemzet között, sőt őket azonosítva, viszont az államot elkülönítve a nemzettől, mely pedig épen állami hatalma által állapítja meg és biztosítja a világi életnek legfőbb erkölcsi és jogi szabályait szükségképen hamis következtetésekre jut, de erre jut különösen a mai korban, mikor a művelt emberiség körében nincsenek patrimonialis, katonai államok, hanem mondhatni kivétel nélkül nemzeti alapon állók.

A franczia nemzet s a benne élő bretagnei, vagy baszk, vagy provencei néptörzs, a magyar nemzet s a benne élő szász, tót, vend néptörzsek a vallás- és erkölcstan szempontjából nem eshetnek egy

tekintet alá, mikor a francziának, a magyarnak alkotó elemét teszi az állam, a néptörzsét ellenben nem.

Az egyesnek erkölcsi kötelességei a nemzet irányában, valamint ennek hatalma az egyes fölött vallásilag, a vallási erkölcstan szempontjából, ennélfogva ugyanazon elvek szerint határozandók meg, melyeket a vallás, az állam hatalma s az egyesnek az államhozi viszonyára nézve fölállít, minthogy az államnak végső alapja a nemzet, minthogy az állam, a mai korban főleg, semmi egyéb, mint egy nemzetnek önmagát irányzó tevékenysége.

Ha ezt szem elől tévesztjük, ha a nemzetben nem látunk egyebet, mint egy kiszélesedett családot, melynek tagjai egy nyelven beszélnek s hasonló szokások szerint élnek, melyek azonban az emberi élet végső problémáira nem vonatkoznak, akkor a nemzet s minden, ami vele kapcsolatos, minden nemzeti — az embernek akár világi, akár természetfeletti rendeltetését vegyük — nemcsak alárendelt, másodrendű értelműnek, de sőt károsnak kell, hogy feltűnjék.

Vallásunk ugyanis csak az egy időben élők (fel- és lemenők, testvérek, hitvestársak) közti családot szentesíti, sőt az oldalágakban az élők között is megszorítja, p. o. felmentést ad oldalrokonok közti házasságra. Mi képen helyezhetne hát oly nagy súlyt arra a különben is képzeleti rokonságra, mely egy nemzet tagjait egymáshoz köti, hisz vérségileg, fajilag tiszta keresztény nemzet nincs.

A nyelv egymagában hasonlóképen nem teszi a

nemzetet. Mi lenne például nemzetünkből, ha vele érző, eszményeiért lelkesülő, de magyarul nem, vagy csak alig beszélő tagjait a nemzet magáénak nem mondhatná, vagy megfordítva, ha azokat, akik a nemzet évezredes eszményeit, sajátosságait magyar nyelven ledönteni, őt a kozmopolitaság árjába sülyeszteni kívánják, magáénak vallaná?

Egyházunk a természetfölöttire célzó egyetemességénél, de azon helyes tárgyilagosságánál fogva is, mellyel a nyelvet egymagában csak a gondolat- és érzelemközlés eszközének tekinti, ekként nem tulajdoníthat a nyelvnek egymagában olyan becset, mint azoknak az erkölcsi céloknak, azoknak a művelődési feladatoknak, melyeket az élet az ember előtt fölvet s melyekhez az egyház a malasztnak természetfölötti ajándékait nyújtja.

Egyházunk épen a nyelvnek, mint a szellemi érintkezés eszközének ezen eszközi mivoltára tekintettel, az istentiszteletben lehetőleg két nyelvet használ : egy átalánosat, egy holtat s egy élőt. Az elsőt ott, ahol az istentisztelet cselekménye bár holt nyelven folyik, mintegy magáért beszél, a másodikat ott, ahol az istentiszteleti cselekmény csak az élő szó közvetítésével lehetséges, mint az Ige hirdetésében, az imádságban, a gyónásban, a házasságkötésnél.

A népnyelvnek ekként másodrendű szerep jutván az egyházban, a faji különbség a természetfölötti életre, a szoros családi köteléken túl, hasonlóképen háttérbe szorulván, nem szükséges logikai ugrást tenni, nem nehéz megérteni, hogy vannak vallási írók, akik a nemzetit, ha az pusztán elkülönítő vér-

ségi és nyelvi kapcsolat, egyenesen csakis Isten büntetésének tekintik, mely az emberi nemet gőgösségéért érte Babylonban, a nemzetiért való buzgalmat a pogányság feléledésének, mely nemcsak a természetfölöttit, de az egyetemes emberit sem ismerte s amelyben egyik nép a másikat, az idegent csak ellenségnek, barbárnak vette, magának mindenik külön isteneket, bálványokat faragott.

Az egyoldalú gondolkodásnak ilyen menete állítja egymással szembe Krisztus egyházát, ezt az embernek természetfölötti rendeltetésén munkáló intézetet, mint a hazátlan kozmopolitaság előmozdítóját egyrészről, viszont az emberiségnek államfentartó nemzetekre válását másrészről, mint az emberiségnek a barbárságba sülyedését, istentelenné, pogánrtyá tételét.

II.

Krisztus egyháza csakugyan egyetemes, mert a világnak nyűgeiből, határaiból, tökéletlenségeiből a természetfölötti világ, a legegyetemesb lény, Isten felé vezet, sőt azzal a hívőt már itt, úgyszólva testileg, tényleg összeköti a misében, az Oltáriszentség útján az áldozásban.

De azért nem hazátlan, mert bár nem ebből a világból való, ebben a világban van.

A nemzeti, a természeti szellem nyilván soha nem lehet ily egyetemes. Amit a természetes ész, amit a nemzeti szellem, a nemzeti erkölcs elérhet, örökké vegyítve leend a térnek, az időnek, a meny-

nyiségnek, a minőségnek véges határai, különös korlátái, sajátos csoportosulásaival.

Az egyetemest a földön, a természetes emberi világban egyátalán nem találjuk, mindig vegyülve fordul elő valami különössel.

Bármily egyetemes volt a görög, a római jelleg, megvolt mindeniknek a korlátja, féligazsága, féltökéletessége. S vájjon a keresztény világnak melyik népe igényelheti, hogy az emberit elérni fogja?

A kozmopolitáknak az a hibája, hogy az embert a maga erejéből képesnek hiszik, hogy a test, a hely, az idő, vagy Taine Hypolite nyelvén szólva, a faj, a környezet, a kor hatalma alól teljességgel, egészen kiemelkedjék. Pedig ide az embert csak Jézus valóságos köztünk létének, a kálváriahegyi áldozat szünetlen ismétlődésének hite s tudata emelheti.

A nemzetiek nagy igazsága épen az, hogy az ember természetes képzelmét, értelmét, akaratát, vagyis jogát, erkölcsét ezektől a különös korlátoktól függőknek, de általuk egyszersmind támogatottnak, élesztettnek ismerték föl. A különböző nemzeti typusokban az egyetemes emberinek darabjait látva, a nemzeti sajátosságok értékét abba helyezik, hogy mindenik az emberinek más és szükséges elemét, a teljes emberinek az ellentét általi ébresztőjét, lépcsőjét alkotja.

A nemzeti, bármily részleges legyen, az egyetemes emberinek, a végtelen tökéletességnek szempontjából, a természetes tehetségeire hagyott emberi

állattal, az önző egyessel szemben mégis oly viszonylagos egyetemest alkot, az egyest a nemzetinek érdekében követelt önfékezés, önmegtagadás, sőt hazafias önfeláldozás által rideg egyedüliségéből, önzéséből annyira kiemeli és az embert így az eszményinek némiképen mégis ahhoz a fokához közelíti, amelyhez a Krisztus egyháza nem csak közelít, de amelyhez a hívőt valóban felemeli.

A nemzeti az egyházban levő egyetemesnek valóságos előlépcsője. A durva, vadember, mielőtt valamely államalkotó, társadalmat fenntartó nemzet világi czivilizációja előkészítette, vajmi nehezen bir az evangélium természetfölötti világában is elhelyezkedni.

A katholikus egyház, bár nem ebből a világból való, jól tudja ezt s ezért a nemzetekhez, ezeknek legfőbb alkotásához, államához készségesen alkalmazkodik, amennyiben az természetfölötti működésének gátat nem vet. Ez alkalmazkodás természetesen nem hitének nemzetenkinti módosítása, hanem világi vonatkozásainak nemzetenkint változó szabályozása, sőt a nemzetek világi törekvéseinek, küzdelmeinek, ha hitével nem ellenkeznek, egyenes szentesítése.

Az egyház jól tudja, mily erő rejlik reá nézve a különböző nemzetek rendezett állami és társadalmi életében s mivel fenyegeti a társadalmi, az állami anarchia, vagy megfordítva, a nemzetek önállóságát megtörő világuralom.

Az egyháznak particularis jogintézményei, nemzetek szerint módosuló úgynevezett fegyelmi beren-

dezései, részvétele a nemzeteknek békés és háborús cselekményeiben világosan mutatják ezt.

Sőt a nemzetinek hatása az egyház működésének, legbensőbb életének eredményeiben is mutatkozik.

Az egyház czélja, hogy bennünket megszenteljen, azaz a természetes élet köréből az istenes élet világába emeljen, emberi lényünket istenes, természetfölötti tartalommal megtöltse, valósággal szentekké alakítson. Szentéiben, azoknak a századok folyamán egyre szaporodó seregében kereste mindenkor működésének legnagyobb sikerét, dicsőségét.

S ezek a szentéi egyetemes keresztényi jellegük mellett, a nemzeti sajátosságoknak mily egyéni bélyegét viselik. Csak néhányat véve, a franczia Paulai szent Vince, az olasz Assisi szent Ferencz, a svéd Brigitta, a magyar Erzsébet, a spanyol Teréz, mily különböző módon hasonítják át emberi lényü: két természetfölöttivé.

A katholikus vallás tehát minden egyetemessége mellett sem kozmopolita, a nemzeti, a hazafias érzésnek nemcsak nem elnyomója, de támogatója, mert egyetemessége a természetfölötti igazságokra, Jézus Krisztusnak állandó, titokzatos köztünklétére vonatkozik, mért az egyest magához lánczoló nemzeti és állami kapcsot a szentek egyességének előiskolájául tekinti.

De természetesen, nem nemzeti vallás abban az értelemben, mintha egy nemzeté lenne, mintha igazsága egy nemzetre szorítkoznék, részleges lenne.

Ily korlátolás által megszűnnék természetfölöttisége, föltétlen érvényessége, örökkévalósága, már

pedig minden vallásban — még a legképtelenebbekben is — van ezekből az elemekből.

Az igaznak, a jónak, a szépnek az a sajátos léte, amiben a nemzeti áll s amely az érzelem formájában, mint Széchenyi jellemezte, az a «ki nem mondható édes aggodalom, mely anyaföldünkhöz vonz s mely a halandó port félistenné magasíthatja» (A Hitel-nek «Mit kell tenni s mit kell kezdeni?» című fejezetében. L kiad., 161. lap.) a léleknek, illetőleg az érzésnek ez a neme, ez a faja ugyanis bármily magasrendü legyen is, se nem föltétien, se nem örök.

Nemzetek lesznek, nemzetek vesznek, mindnyájan tudjuk a történelemből s a nemzetinek olyan megtestesülése, aminő Széchenyiben előttünk áll, világos tudatában volt ennek, midőn idézett tételében nem tévelyedett el Fichte mondásáig (Reden an die deutsche Nation 1808.), hogy az istenségnek valódi tükrét a nemzetek alkotják.

Széchenyi tudta — nemcsak mivel nem volt pogány, hanem hívő katholikus és mert értelmes gondolkodó ember volt — hogy a nemzeti nem emel föl a föltétlen, az örök létig, nem istenít csak közelebb visz Istenhez, valamit közöl az isteniből a halandó porral. Ezért mondotta, hogy «a keresztény vallás zavartalan forrásán megtisztult jó, ma legegészségesebb, mert leghosszabb életidőt ígérő feneke a nemzetiségnek». (Hitel I. kiad. 169. 1.)

S a magyar nemzeti szellem egy másik, költői megtestesülésének, Aranynak intuitio-ja, látománya

a nemzetinek — minden viszonylagos fensége, egyetemessége, az egyén életénél nagyobb értékessége mellett is — viszonylagosságát, múlandóságát még világosabban állítja lelki szemeink elé, mint a felületes gondolkodás által számítónak, száraznak, utilitariusnak kikiáltott Széchenyi okoskodása.

Az erényes nemzet jutalma nem égi,
Földön jut dicső és hosszú élet néki.

Igv fejezi ki Arany «Egyesülés» című 1848-ki költeményében a nemzeti élet viszonylagosságát, de még erősebben, hatalmasabban az 1850-diki «Gondolatok a békekongresszus felől»-iben:

Isten egészben működik,
Egészre fordít gondot;
Midőn egy nép — mint a kovász —
Megérett és megromlott,

Akkor elétör egy vad nép,
Szilaj vére s erénye
És elborít mint a tenger
Hullámi, vagy fövénye.

Aki nemzeti vallásról beszél, az oly alantas felfogású, aki a létnek különböző fokait sem észrevenni, sem értékelni nem bírja.

A penész, a zuzmó, a gomba s a virágzó növény mind a növényi, az egysejtű amoeba, az ázalék állat, a rovar, az elefánt, sőt testileg a legmagasabban álló, a kaukázi ember is, mind az állati élet színvonalán állanak, köztük azonban igen nagy a távol-

ság, oly nagy, hogy a penész és a virágzó növény, az ázalék és az emberi állat közt természetük (állati vagy növényi) alapvonásának közössége ellenére nem a rokonságukra, hanem épen a különbségükre, a köztük levő ellentétre helyezzük a súlyt.

Pedig penész és virágzó növény egyaránt növények, ázalék és elefánt, sőt az ember is, csupán testileg nézve, egyaránt állatok. Ellenben az igaznak, a jónak, a szépnek az az egyetemes képzete és érzete, mely milliókat egy nemzetté tesz s az, mely ugyanőket Istenhez, Jézus Krisztushoz kapcsolja az egyházban, csakis abban rokonok, hogy az embernek végső erkölcsi kérdéseire vonatkoznak, ellenben nagyon is különböznek a feleletekben. A nemzeti arra felel, ami a mulandóban, a végesben lényeges az örökkévalóra s így ennek csak előkészítője, a vallási ellenben magára az örökkévalóra, a föltétlenre.

A nemzeti és vallási összekapcsolásának egyedül az emberiség kezdetleges korában van értelme, midőn az eredendő bűnben vergődő ember még nem bír eléggé különböztetni, midőn természetes erőivel törekszik létének rejtélyeire feleletet adni.

A megváltott, az evangéliumhoz jutott emberre a nemzeti vallás a végtelennek, a természetfölöttinek megkötése lenne a véges által, az egyetemes érvényű jónak, igaznak, szépnek részletessé tétele a viszonylagosan egyetemes által, egybevegyítése annak, ami örök, azzal, ami múlandó.

Nemzeti és vallási egymás mellett, sőt egymás

hoz kapcsolva állanak, mint előcsarnok és épület, sőt egymásra vonatkoznak, mint várfal és védelmi hely, de egymásban létük, egybekapcsoltatásuk, nem vegyi azonosulás, nem organikus egybeolvadás.

A vallás megszűnnék, ha a világ, a társadalom, a politika változó helyzetei, czéljaihoz alkalmazkodnék, a nemzetek, az emberek nem létezhetnének, hacsak örök életükkel, természetfölötti rendeltetésükkel foglalkoznának s a mindennapi szükségletek gondozását a földmívelésben, az iparban, a tudományban a hajléktalan labrei szent Benedek módjára megvetnék.

Egyházunknak a gyakorlati élet, vagyis az emberiség, a nemzetek fölemelése szempontjából épen abban a tündöklő az igazsága, hogy a spirituálé-1 és temporale-t határozottan elkülönítette, az egyházat és a nemzeteket az emberiség életében a maguk körében önállókká tette, mert másként az emberiségnek természetes vagy természetfölötti, véges vagy végtelen czéljai lennének megvalósíthatlanok.

III.

Az angol, az orosz nemzeti egyházak sorsa, melyekben a hitnek czikkelyeit a világi törvényhozó hatalom állapítja meg, melyekben az egyházszervezet a nemzetnek állami szervezetéből ágazik ki, mint annak egyik kiegészítő része, tanulságos képét mutatja annak, ha az egyház, a vallás nemzeti lesz.

Az oroszé elvesztette önállóságát, bensőségét, a

vallási élet virágai, a szentek nem támadnak kebelében s az állam egész hatalmának támogatása daczára sem birta a sok, köztük a legvisszataszítóbb hitű és erkölcsű szekta keletkezését megakadályozni.

Az angol nemzeti egyház helyzete azonban a legkülönösebb. Az angolnak két nemzeti vallása van. A királyság nagyobbik részében azt a protestáns hitet tartja, amelyet a törvény megállapított (established by law) és itten az alkotmányos, törvényes egyház (az established Church), az episcopalis szervezetű. Ámde ugyanez az egyház nem nemzeti se Skócziában, se Írországban, sőt Skócziának is külön nemzeti, alkotmányos, törvény által felállított egyháza van, a presbyteri. S hogy az ellenmondás teljes legyen, a skót alkotmányos egyház községeinek egyharmadában, az az angol király a patronus, aki az ellenkező hitelvű anglikán egyháznak, ha többé nem is feje, mint VIII. Henrik volt, de legfőbb kormányzója, ki minden egyházi és világi rendek fölött uralkodik.

E két nemzeti vallás mellett azonban az angolok igen nagy része és pedig épen protestánsok, az úgynevezett nonconform isták, nem tartják a nemzeti vallást; szóval a nemzeti vallás, a nemzeti egyház fictió, üres szó.

Bármint Ítéljünk az angol nemzeti egyház hatásáról, akár vallási, akár világi tekintetben, nemcsak az egyházi és világi élet ilyen összeolvadásának nagy bajai előtt nem fogunk szemet hunyhatni (L. szerzőtől Új kori Alkotmányok II. köt 126—172.1.),

de a nemzeti egyház egész gondolata tarthatatlannak bizonyul.

A nemzeti úgyis valami átalánost, közöst jelent. Nemzeti nyelv, nemzeti viselet, nemzeti eledel, nemzeti zene, nemzeti jog az emberek összességében azonos vonást fejeznek ki. Angol nemzeti vallás, nemzeti egyház is csak azt jelentheti, hogy minden angolnak egy vallása, egy egyháza van. Ettől azonban vajmi távol állanak nemcsak az irek és skótok, de maguk a legszorosabb értelemben vett angolok is. Közöttük is mennyi a protestáns nonconformista, presbyteri, congregationalista, methodista, unitárius, mennyi a katholikus. Angol vallás, angol egyház szóval nincs a valóságban, csak névszerint létezik. Az angol nemzet törekvése, hogy a vallási egyformaságot (uniformitas) állami hatalmával megteremtse, nem sikerült. Már 1688-ban kénytelen volt törvényt alkotni, melyben a vallási uniformitáshoz nem alkalmazkodó — innét nevük nonconformista, dissenter — presbyteri egyház híveinek megengedi, hogy az anglikán istenitiszteletről elmaradjanak, papjaik prédikálhassanak, szentségeket kiszolgáltassanak s megelégszik, ha a nemzeti vallás 39 hitczikkelyéből 35-öt meg egy felet elfogadnak.

A lefolyt 200 év alatt más egyházak híveinek is meg kellett adni a büntetések, a joghátrányok alóli fölmentést, melyeket az állam azokra szabott, akik a nemzeti hitczikkelyeket el nem fogadták s az angol egyház istenitiszteletében, szentségeiben részesedni nem akartak. Úgyhogy ma már ilyen fel-

mentő törvények következtében az összes keresztény felekezeteknek — egyház ott csak az episcopalis angol — szabad vallásgyakorlata, teljes egyházi kormányzata van.

Az alkotmány szerint azonban ma is csak egy egyház van ; minden angol, akár katholikus, akár unitárius, az alkotmány szerint ennek a tagja. Csak ennek az alkotmányos anglikán egyháznak papja előtt lehet, p. o. a szűkebb értelemben vett Angliában, érvényes házasságot kötni a nem anglikánusoknak is, nem anglikán pap előtt nem. Ha tehát katholikus, unitárius, methodista nem akar anglikán paphoz menni, házasságot csak a polgári hatóság előtt köthet érvényesen. Csak ennek papjai, templomai tartatnak a nemzeti egyházi vagyonból, birriak hellyel a főrendek házában stb.

Ám a kizárólagos, kiváltságos nemzeti egyház a valóságban egyre fogy, nemcsak a veszteségek által, melyeket a nonconform isták, de főleg a katholikus egyház javára szenved, hanem a belső meghasonlás következtében, mely névleges híveit a katolikusokhoz hajló ritualistákra s az Erzsébet-kori elvekhez ragaszkodókra osztja.

Úgyhogy angol (anglikán) nemzeti vallásról, egyházról beszélni valóságos anachronizmus. Az anglikán nemzeti vallás egyik csattanós bizonysága annak, mint állhat a törvényekben megírt jog a legszögösebb ellentétben a valósággal, mint tesz erőszakot oly tényeken, melyeket ártalmasoknak, erkölcsteleneknek nem mondhatunk.

A skót s a rokonszellemű helvét nemzeti egy-

házak sorsa hasonlókép azt mutatja, mennyire nehezen tűri a vallás a nemzeti kapcsolatot.

Calvin legnevezetesebb alkotása, a genfi nemzeti egyház is szétrobbant a múlt század első felében, nemcsak annálfogva, hogy a népesség többsége idők folytán katholikus lett, de főleg azért, mivel a protestánsok egyrésze az állammal szoros kapcsolatú nemzeti egyházban a keresztény vallás alaptételeitől való elszakadást látott. így alakult meg a helvét hitvallású genfi nemzeti egyházzal szemben a genfi szabad egyház.

A Calvin hűséges követőjétől, Knoxtól alapított skót nemzeti egyház, melyet kiválóképen nemzeti egyháznak, a komor skót jellem legsajátosabb megjelenésének szokás tekinteni, 1843-ban hasonlókép széttörte bilincseit. Nem tudta elviselni, hogy a király, magyar jogintézményeink nyelvén szólva, főkegyura legyen s egyházközségeinek harmadrészében a patronatust birja. Hétszáz község elszakadt a nemzeti egyháztól s szabad egyházként (Free presbyterian Church) alakult meg, állandóan fenyegetve a nemzeti egyházat, amennyiben Skóczia 4 millió lakosságának fele hozzá tartozik.

Igen tanulságos lenne az úgynevezett nemzeti egyházak sorsát a katholikus egyházon belül figyelemmel kísérni.

Vessünk csak egy pillantást a legnemzetibb egyházra, a francziára, szokott nevén a gallikán egyházra.

Szent Lajos 1269-iki pragmatica sanctiója szabatosítja először körvonalait, a franczia papságnak

1685-iki nyilatkozata XIV. Lajos alatt véglegesíti azokat. A katholikus vallás, úgy látszik, franczia vallássá van téve. Hisz XIV. Lajos eltörölte 1682-ben a Nantesi Edictumot, mely a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot, polgári jogegyenlőséget adott s minden francziát fegyveres erővel, dragonyosokkal franczia vallásuvá törekedett tenni.

A franczia vallás 100 év múlva egyszerre megváltozik. A franczia nemzet forradalmi első lázában az ész kultuszát proklamálja. Robespierre pár év múlva törvényczikkel dönti el Isten létét s neki laikus nemzeti kultuszt rendel. A franczia nemzet 1800. után a bevett egyházak rendszerére tér, a mostani köztársaság 1875-i alkotmánya szerint a parlament szentmisével kezdi működését, hogy 30 év múlva valóságos üldözést kezdjen állami hatalmával a franczia nemzeti vallás ellen.

A nemzeti egyházak, vallásoknak imént vázolt sorsában nem véletlen esetekkel van dolgunk, hanem annak a belső törvénynek hatásával, amely szerint a vallások csak egy ideig lehetnek nemzetiek, illetőleg csak a legalantasabb vallások ilyenek. Amint egy vallás magasabb rendű, kiemelkedik egyes nemzetek köréből és több nemzetet egyesítő világvallássá törekszik lenni. Elég e tekintetben az izlámra s a buddhista vallásra utalni.

A nemzeteknek arra van ereje, van hatalma, hogy más népeket a világi élet tekintetében magukhoz hasonítsanak. Gazdasági, kultúrái, jogi intézményeikkel, fegyveres erejükkel elérhetik ezt, ha arra belsőleg is érdemesek, de a léleknek végső,

legfenségesebb, vagy épen természetfölötti rugója fölött nincs hatalmuk.

Ezek után könnyen végezhetünk a magyar nemzeti egyházzal és vallással.

Katholikus, azaz egyetemes szempontból ilyenről természetesen nem lehet szó, mert a magyar nemzetben létező és működő katholikus egyház a világegyháznak kiegészítő része. Ez a világegyház azonban a magyar nemzetnek emberi, valamint a kereszténység iránti érdemeire tekintettel, mindenben alkalmazkodik a magyar nemzet érdekeihez, ami isteni rendeltetésével nem ellenkezik s az egyház szervezete tekintetében a magyar nemzetinek királya útján s másként is nemzeti függetlenségének megfelelő állást ad.

A magyar nemzet szempontjából magyar egyház, magyar vallás megint nincs és pedig azért nincs, mivel a magyar nemzet, bár a katholikus vallást követi polgárai közül a legtöbb, bár a katholikus egyház közreműködése kívántatik alkotmánya szerint királyi hatalmának átszállításához, bár királyának ilyen vallásának kell lenni, bár a katholikus egyháznak más egyházak felett több irányban elsőbbsége s a nemzet országló hatalmával különleges összeköttetése van, három század óta lemondott arról, hogy országló hatalmával minden polgárát a katholius egyház tagjává tegye. Lemondott erről akkor, midőn a katholikus vallás és egyház mellett másokat is bevett. Mert vallások bevétele, recipiálása mi más? mint annak kijelentése, hogy az illető vallásnak a nemzet lelki életében

megkülönböztetett helye van, tulajdonkép államvallássá lett, de egyszersmind azt is, hogy a nemzetnek egészében, mint osztatlan lénynek, nincs egy vallása, vagyis nincs nemzeti vallás.

Ma csak furcsaságképen foglalkozhatunk a magyar nemzeti vallás, a magyar alkotmányos vallás melletti erősködéssel.

Van-e magyar vallás, van-e alkotmányos vallása a magyar nemzetnek? Igen régi vitatkozási anyag, melynek ma már nincs elvi értelme.

Még a XVIII. század végén a katholikusok erősen vitatják, hogy a katholikus vallás az alkotmányos vallás. Szent István államalapítása, a katholikus vallásnak uralkodó felsőbbsége, a királynak okvetlen katholikus volta szolgáltak különösen azoknak alapul, akik vitatták, hogy a katholikus vallás a magyar nemzetnek alkotmányos vallása s mivel azt a magyar nemzetnek alkotmányos alaptörvényei tették ilyenné, úgy gondolták, lehet-e ennél világosabb bizonyíték arra nézve, hogy a katholikus vallás a magyar vallás, mikor a magyar nemzet léte, szabadsága, függetlensége alkotmányán gyökerezik?

XVIII. századi irodalmunk legnagyobb polemikus írójának, írói nevén Máriafi Dávidnak, valódi nevén Szaicz Leónak munkássága jórészt ennek bizonyítására irányult.

A vallásunkat sértő s egyszersmind magyarságunkat, alkotmányunkat megsemmisíteni törekvő Jozefinistákkal, az általa Aufkläristák-nak nevezett, szabadgondolkodó kozmopolitákkal s a velük tőle-

rantiájuk s a katholikus egyházat támadó irányuk miatt időleg rokonszenvező protestánsokkal szemben — Szaicz Leónak viszonylag igaza volt.

Gúnyja, hogy a nemzetnek kis töredékét tevő reformátusok Helvetiából vett vallásukat magyar vallásnak kezdték nevezni, találó.

Ámde, amily helytelen volt a reformátusok igénye, hogy vallásuk magyar vallás legyen, mely lényegében Zwingli és Calvin tanításaiból állott német, hollandi, skót egyetemekről hozott theologiával védelmeztetett, amily kisebbítése volt a magyar nemzetnek, hogy igazi magyarnak csak a református vallásút ismerte el, mikor a vérbeli magyarok többsége nem volt a református hiten, épen oly tarthatatlan álláspontot foglalt el Szaicz Leó, mikor a magyarságot a katholikussággal azonosította.

A természetinek és természetfölöttinek, a végesnek és végtelennek összezavarása, azoknak a nagy bajoknak félreismerése mellett volt ez lehetséges, amelyek vallásunknak az állammal való szoros kapcsolatából származtak.

A protestánsok mai igénye, hogy az ő vallásuk inkább magyar, mint a miénk, két alapra támaszkodik, az egyik, hogy vallásuk, egyházkormányzatuk független más nemzetekétől, külföldi hatalomtól, amivel a pápaságra czéloznak; a másik, hogy a protestánsok egyik része, a reformátusok majdnem kizárólag magyarok.

Mindkét alap ingatag.

A mi vallásunk, a mi egyházkormányzatunk

nem függ más nemzettől, külföldi hatalomtól, a hatalmat állami értelmében véve.

A pápaság tiszta erkölcsi, különös nemzeti jelleg nélküli hatalom, melynek annyi ereje van, amennyit a szívek, a lelkiismeretektől kap.

Ily erkölcsi hatalomtól a protestánsok is függnek. A német, a hollandi, a skót egyetémek theologusaiban, akikhez a reformátusok iskolába járnak, a protestáns világirodalomban, melyből tanulnak, a protestáns világszövetségekben senki sem fog magyar nemzeti alakulásokat látni. Viszont á különböző protestáns egyetemek, irodalmak, szövetségek sokkal inkább kapcsolatosak az egyes nemzetekkel, azoknak állami kormányzatával, mint á pápaság.

A reformátusok igénye, hogy vallásuk a magyar vallás, eltörpíti, összezsugorítja a magyarság képét. A körülbelül kilenczmillió vérbeli magyar, ezen felfogás szerint, hogy a magyar természettel legjobban egyezik a helvét hit, két és félmillióra száll le, még ha az összes reformátusokat kivétel nélkül magyaroknak vesszük is, ami tudvalevőleg hajszálra nem áll.

A kilenczmillió magyarnak többsége, majdnem ötmillió (4,871.000) magyar, római katholikus, vagyis még egyszer annyi magyar katholikus, mint amennyi református. A számok igen világosan beszélnek, de nyelvünk, jogunk, történelmünk, irodalmunk, zenénk még inkább abban az irányban miből alakult a magyar nép lelke. Furcsa is volna, hogy egy oly kisebbség, minő a református magyarság, négyszáz év alatt alkotta volna meg vagy formálta volna át egy ezeréves nemzet valóját.

Mindezt nem a szeretetlenség református honfitársaink iránt, kikhez a nemzeti kapocs szent köteléke fűz, hanem a tárgyi igazság, mely a világon mindenütt, minálunk is ellene szól annak, hogy a vallás nemzeti lehet s az a benső vágy mondatja velem, eltávolítani mindent, ami a nemzeti egységünket lazíthatja, ilyen pedig a magyar vallás gondolata.

Sőt e részben sajnos, azt kell megállapítanom, hogy a református vallás, nálunk nemcsak a születéseknek hívei közt csekélyebb arányszáma által, hanem magyarságának erős hangoztatása által, melylyel egyfelől egyenetlenséget okoz a nem református magyarok között, másfelől egyenesen akadályul szolgál arra, hogy a nemmagyarokat az egyházi kapcsolat által magyarrá tegye.

A «magyar vallásnak» nincs nemzetileg asszimiláló ereje, a kozmopolitának mondott katholicizmus ellenben a magyarság tekintetében bámulatos hódításokat tett.

IV.

A vallás csak alantas fokon lehet nemzeti, viszont azonban a magasabb rendű vallás nem ellensége a nemzetinek, sőt gondozója, istápja, erősítője lehet, amit a kettőnek viszonyáról fent kiemeltek után nem nehéz megérteni.

A nemzetinek természetes ellensége a vallástalanság, a hitetlenség, az úgynevezett szabadgondolkodás.

A nemzetiben az egyetemesnek, az eszményi-

nek, a titokzatosnak hasonló elemei találhatók, természetesen más tárgyra, a világi életre vonatkozólag, mint amelyekből a hit is összetéve van.

Minden vallástalanság, hitetlenség, szabad gondolkodás, annál teljesebbek, mentül inkább szakadnak el valami egyetemestől, valami föltétlentől és rögzenek meg az esetlegesben, az egyesben, a mulóban.

Ennélfogva a hitetlen, szabadgondolkozó világfelfogás annál ellenségesebb a nemzetek létére, a hazára, mentül kizárólagosabban legyezi az egyén véges, időbeli jólétét, az egyéni önzést, a földi boldogságot

Hisz a nemzeti az előzők iránti kegyeleten s az utódokért való fáradozáson nyugszik. A nemzet nemcsak azokból áll, akik ma alkotják, hanem akikből évszázak előtt állott s akik évszázak múlva a mai nemzedék helyét elfoglalni fogják.

Ennek tudatához vagy legalább érzetéhez azonban eszmei felfogás kell, hit az önzetlenségben, remény a láthatatlan jövőben, szeretet a jelenben nem létezők, a nem szülöttek, szóval valami földöntúlihoz hasonló iránt.

Mindezt kikaczagja a hitetlenség, a szabadgondolkodás, legalább is a hozzájuk szegődöttek nagy része.

Ezen igazságoknak fényes megvilágítását nyújtja Francziaország legújabb története. Ennek országló életében jutott először a hitetlenség, a szabadgondolkodás vezérszerephez. Elsőben a nagy forradalomkor, másodszor most, száz év után az utolsó öt év alatt.

Amíg Francziaország országló életében a kozmopolitának hirdetett katholikus vallás szelleme hatott, a franczia nemzet, a franczia haza a vallási imádat tárgyai mellett foglaltak helyet a franczia szivekben.

Amióta a szabadkőműves, szabadgondolkozó radikálisok s a sociálisták hitetlen, materiálista része viszi az ország kormányzásában a szót, lármás szóvivői azt mondják, hogy a «nemzeti zászló ganajdombra való, háromszinű törlőrongy», a nemzet karja, a sereg «kannibálok, vadak (ogres), betörők bandája», a haza — folyton idézek, — «bálvány, mely emberáldozatokat kíván, dogma, mely megmérgezi a sziveket», «a nemzeti dal, a Marseillaise, «vérengző harczi dal, mely helyett a proletárok világpolgári énekét, az Internationale-t kell az iskolákban tanítani».

Ez a nagy átváltozás a franczia nép lelkében, melyet a 25 év óta dolgozó, Ferry alkotta laikus iskola is segített megérlelni, okmányolva áll előttünk.

Egyrészt azok műveiben, akik fölötte újongnak, így többek közt a szomorú hírre vergődött Hervé munkájában: Histoire de la France et de l'Europe. L'enseignement pacifique par l'histoire, valamint Franchet, Le bon Dieu laïque című sok kiadást ért pamfletjében. Franchetnak azonban az iskola oly laiczizálása sem elég még, aminőt a Ferry-féle törvények keresztül vittek, mint ezt pamfletjének cime is jelzi: Comment on fait des Cléricaux et Nationalistes.

Hogy mennyire elharapódzott a baj, annak gaz-

dag okmánytárát nyújtja egy 454 oldalas, a franczia akadémia koszorúzta kötetben Bocquillon, akinek munkája mellett a hazafiság válságáról (La crise du patriotisme á l'école 1905.) tanúságot tesz Franczіaország volt. miniszterelnöke és közoktatásügyi minisztere, Goblet René.

«Ki hitte volna, mondja G. (Előszó VIII. 1.), hogy a köztársaság 30 éves fennállása után a hazafiság válságát kell látnunk az iskolában, vagyis az iskola védelmére kell kelni az ellene emelt vád miatt, hogy hazafiságra oktat.

Goblet tanúsága annál nyomatékosabb, mért nem tartozik az ellenzékhez, nem holmi nationalista, vagy liberális, hanem a radical-szociálista árnyalathoz szít .

A nemzetinek, a hazának imént vázolt hanyatlását, a franczіáknál, hiba. lenné mégis, egyoldalúan aljas, önző: okokra visszavezetni.

Van idealista hitetlensége van idéalista szabadgondolkodás is, melyeknek nem a morálja, de á logikája rossz. .

Az idealista hitetlenségnek a haza, a nemzet ellen 'fordulása, Isten helyett az emberiségnek imádása, a hazának, a nemzetnek az emberiség mögé, nem mellé állítása, a nemzet védelme helyett az örök béke, követelése: rossz logikából ugyan, de nem csupán aljas okokból származott.

A hazáért, a nemzetért való föllengzés sehol nem érte el azt a fokot, amelyre Franczіaországban a nagy forradalom s I. Napóleon világhódító háborúi alatt eljutott s e föllengzést ezóta folyton,

különösen legutóbb 1871-ben, Francziaország leveretése által, beteges erőltetéssel élesztették.

Nagy nemzet, így tartották a francziák, egy van a világon: a franczia. A nagy nemzet, a grande nation, annyit tesz, mint franczia nemzet. A világ középpontja, Páris. Francziaország mellett tartománynyá sülyednek a többi országok. A dicsőség, mellyel minden más népet elhomályosít s ami a dicsőséget adja, a hóditás e nemzetnek legfőbb vágya. Ezt fokozni győzelmes seregével a csatamezőkön a franczia hivatása. A hadsereg, a franczia nép szeretetének legméltóbb, törekvéseinek legfőbb tárgya.

Amit itt kirívó színekkel rajzoltam, lényegében megerősíti egy klasszikus tanú, vicomte Voglie, a franczia akadémiának idei, január 17-iki ülésében. Az akadémikus székét elfoglaló Barrés Maurice-hoz intézett üdvözlő beszédében így jellemzi magát és 1870-beli ifjú kortársait: «Önként értetődő, a legborzasztóbb kormány alatt nyögtünk, húszéves korban az illetőkre minden kormány borzasztó. E kellemetlenség daczára, franczia voltunk elsőbbséget biztosított az egész emberi nem felett; mindnyájan meg voltunk erről győződve... Az 1870-iki nagy katasztrófában eleinte, bár igen boszantó, de helyrehozható véletlen balesetet láttunk, mint sok mást, amelyek megelőzték; a világegyetem királyának, egy fiatal francziának büszke önbizalmát ily csekélység meg nem rendítette. Nem védem, csak megállapítom előítéletünket, az anyatejjel szívtuk be, vérünkben, a levegőben volt, melyet belégzettünk.»

A nemzeti sajátosságnak önhitt túlbecsülése, mindannak, emberi általános értékét nem tekintve, nagyratartása ami franczia, a megszerzett dicsőség tudatában a szellemi elszigetelődés más nemzetektől, a hadseregnek túlzott kegyelése, az emberiség többi nemzeteinek lenézése — ily elemekből képződött a franczia hazafi, a franczia nemzeti érzület a XIX. században.

Az 1871-ki katasztrófa porig alázta a nagy nemzetet, széttépte győzhetetlen serege glóriáját s a tömegekben a nemzeti érzületnek említett kinövéseihez újat adott: a gyűlöletet, irigységet minden iránt, ami nem franczia.

A százados gyűlölet az angol ellen átszállott immár az olaszra, aki 1859-diki fölszabadítóját cserben hagyta, még inkább természetesen legyőzőjére, a soká megvetett németre.

A nemzeti, a hazafi érzület átalakult a magáénak szeretetéből, az érte való tevékeny áldozatkészségből, az idegennek gyűlöletévé, irigylésévé, átalakult sovinizmussá.

A nemzeti érzületet, a hazaszeretetet ugyanis az választja el a sovinizmustól, hogy az első, mint minden szeretet figyelmét egy külön tárgyra, egy bizonyos lényre fordítja, ennek tökéletessége miatt ezzel lényegileg egynek tudja magát, kész érte mint önmagáért fáradni, magát érte föláldozni, a sovinizmus ellenben, mint minden gyűlölet, a kívüle levőt, mint tőle különbözőt, már ennélfogva tökéletlennek, megvetendőnek, elpusztítandónak tartja, ha pedig tökéletesnek látja, irigyli.

A nemzeti érzület tehát emel, az egyest lelkileg, erkölcsileg teljesebbé teszi, a sovinizmus korlátol, sorvaszt, összezsugorít, butít. A sovinizmus szónak eredete azonban jobban megvilágítja annak értelmét, mint bármi moralizáló elemzés.

A Napóleoni háborúkban Chauvin Miklós káplár nagy vitézségével tűnt ki; elejét 17 seb ékesíté, egyik válla törött volt, három ujját ellőtték, homloka egy része is hiányzott.

Vitézsége jutalmául szoros kivételképen díszkardot s vörös vállszalagot kapott s életfogytiglan 200 frank évi járadékot.

Hazafi érzéseinek túlzása, rendkívüli észbeli korlátoltsága, naivsága miatt pajtásai állandóan mókáztak vele. Személye adomaszerű lett s a harminczas években a «Cocarde Tricolore» című darabban egy Chauvin nevű komikus újonczalak útján lesz a Chauvinség, a sovinizmus tipikussá.

A sovinizmus, Chauvin káplárhoz fűződő hagyomány révén, valamint a hasonló irányt jelző angol jingoizmus, mely egy londoni káromkodástól kapta nevét oly abszurd hazafiság és katonai: lelkesedés .jelzője, mely egészen oktalan, retrográd bámulatból ered s együgyűséget, ostobaságot nagy határozottsággal párosít.

A komikus Chauvinből azonban, a nemzeti érzület elfajulása következtében, az idők folyamán bálvány, pogány isten lett.

Chauvin — isten. Francziaország és a csákó forgójának istene. Csak a sovinizmus nagy — nagy, mint a mindenség.

Nem én mondom ezt, hanem a közkeletű Larousse lexikon idézete szerint, a francziák kiabálták, ordították, bőgték prózában, versben, muzsikában.

Csoda-e, ha az értelmi és erkölcsi tehetségek ily elfajulása a mai hazaellenes, hadseregellenes kozmopolita irányzatot teremtette? A kérdést elég fölvetni.

Az én arczomat mindig elfutja a vér, midőn lapjainkban, némely politikusunk szájában a sovinizmus rút jelszavát a szent hazafiság, a szent nemzeti érzés helyett kell látnom, hallanom.

De felindulásom komikumba csap át, mikor a nagy magyarok nemzeti érzésüket nem bírják magyar szóval kifejezni, hanem idegen nyelvhez, idegen nemzetnek eltévelyedéséhez, hitelvesztett jelszavához folyamodnak s magamba szállva, arra fakadok: Uram! bocsásd meg nekik jelszavukat!

Elmélkedésem végére jutottam. Czélom volt katholikus hitünk és magyarságunk erősítése annak jelzése által, mily hibás azok észjárása, akik a katholikus hitet csak a nemzeti érzés megtagadásával vagy a nemzeti érzést csak úgy bírják elképzelni, ha a hit is egy nemzetnek sajátos, kizárólagos lelki megnyilatkozása a végső, a természetfeletti dolgokról.

Katholikus hitünk soha, sehol nem volt nemzetietlen. Azt az irányát azonban a nemzeti érzületnek méltán ítélte el, mely régibb időkben is, ma különösen a sovinizmus nevét viselő lelkületben nyilatkozik, mert ez az irány, egyszerűen szólva, társas önhittség, hülyeség, embertelenség.